

JOHAN VAN WOUWER

och hans eftermäle

Innehållsförteckning^[A1]

Förord	3
Släkten van Wouwer	5
Allmänt om hans tid	7
Ungdom	9
Studenttid	11
Tiden i Frankrike	15
Tiden i Italien och Prag	17
Litterär tid i Hamburg och Wandsbek	21
Tjänst i Ostfriesland	27
Tiden i Gottorf	
A) Gottorf	29
B) Anställning som hovråd och kammarråd	33
C) Sysselsättning som kyrkoråd	37
D) Ansvar för dikesväsendet	41
E) Sysselsättning som nämndeman	43
F) Slottskapten, våning och hushåll	45
Sjukdom	49
Testamentet	51
Död och begravning	55
Testamentsexekutorer	57
Testamentsinstruktionerna	59
Eftermälet	61
Olika omdömen om honom som person	65

Källhänvisningar	69
Bilder till texten	75

JOHAN VAN WOUWER och hans eftermäle

Förord

Som verkställande direktör för van Wouwerschen Vermächtnis i Husum har jag alltid tyckt att det är pinsamt att man för information om vår givare endast kunde utnyttja de få dokument som finns och att informationen därmed blev knapphändig. Utöver testamentskopiorna, som jag konstaterat innehöll mycket fel, rättshandlingarna och årsberättelserna som går tillbaka till första världskriget samt några släkttavlor, som även de var bristfälliga, fanns ingenting om van Wouwer.

År 1964 fick jag besök av den danske genealogen doktor C.M.A. Christensen från Næstved, som visade mig det material han samlat ihop om släkten van Wouwer samt det släktvapen han kände till. När han var färdig ville han trycka materialet, men tyvärr dog han 1965. Hans fru tryckte med stöd från eftermälet det befintliga, tyvärr ofullständiga materialet i Danmark. Denna broschyr kunde sedan delas ut till släktens efterlevande.

På den tiden började jag samla material för att undersöka var testamentörs liv. Först efter att jag pensionerats kunde jag ägna mig mer intensivt åt detta arbete – eftermälets styrelsemedlem doktor Petersen var införstådd och föreslog att det samlade materialet skulle sammanfattas i en broschyr. Detta förslag följde jag gärna.

En del material har jag efterfrågat skriftligen, men ibland måste jag ändå åka runt för att undersöka materialet på plats.

Det har skrivits mycket om vår van Wouwer – ibland med motsägelsefulla åsikter – och dessutom finns väldigt många av hans brev samt brev till honom från andra personer kvar – till största delen på latin. Det gällde att komma så nära sanningen som möjligt. Det var inte lätt att tyda de texter som skrivits med fjäderpenna i originaldokumenten. Men jag hoppas att jag har tolkat och förstått allt rätt.

Husum, november 1982

Werner Sarau

Släkten van Wouwer

Johan van Wouwer härstammar från en gammal brabantisk släkt. Namnet dyker först upp i en lista över hovmästarna hos markgreven av Antwerpen: Gilles van de Wouwere 1141 och Henry van de Wouwere 1199, senare 1317 Gieles van den Wouwere, också kallas Egidius de Vivario (latin för djurpark) och 1370 hans son, också med namnet Gieles, som kämpade för Bäsweiler och dubbades

till riddare. Därefter är stammarna redan ganska spridda, och hela tiden dyker nästan samma förnamn upp, vilket innebär att det är svårt att hitta förfäderna till vår Johan van Wouwer. Det står dock klart att Noodts och Wilckens uppgifter om hans förfäder inte stämmer.

Enligt mina forskningsresultat är följande härstamning mer riktig:

Nicolas van den Wouwere

Pälshandlare i Antwerpen, gift med Johanna Wesemale, död 1471

Joost van den Wouwere

Pälshandlare i Antwerpen, nämnd mellan 1510 och 1545, gift med Anna Aerntssen

Joos van de Wouwere

Död 30 november 1562, begravd i Falkonskyrkan i Antwerpen

Nicolaus van der Wouwer

Handelsman i Hamburg, flydde ca 1560 från Antwerpen, gift med Sophia von Wintem^[A2], död 1599 i Hamburg

Johan van Wouwer

Född 1574 i Hamburg, död 1612 in Schleswig

Falkonskyrkan i Antwerpen är numera riven, endast Falconsrui påminner om kyrkan. Gravstenen är dock förevigad på bild i "Verzameling der Graf – en Gedenkschriften von de Province Antwerpen, 1859", sidan 309. Det vapen för släkten van der Wouwer som visas på denna bild – som annars utvecklades på olika sätt i de olika stammarna – har Johan van Wouwer använt i sin sigillring. Det visas här på titelsidan.

Namnet är dock ursprungligen holländskt och torde uttalas "Vauer". Än idag pratar man om "Wauerland" i Sieversfletherkoog. Friedrich Lindenbruch, som levde i Hamburg på van Wouwerts tid, talade om mannen med det skällande namnet (alltså vau, det tyska lätet för vov).

Namnet Wouwere är samma – familjemedlemmarna skrev namnet på olika sätt. Slutbokstaven "e" kommer från den språkliga böjningen på nederländska. Fadern till vår van Wouwer kallade sig

fortfarande "van der Wouwer". Sonen Johan strök "der", antagligen för att visa sitt adliga ursprung bakåt i tiden. Familjens efterlevande har ändrat namnet till "von Wowern".

Allmänt om hans tid

Johan van Wouwer levde från 1574 till 1612. Det var senhumanismens och den avtagande renässansens tid. Tyskland bestod av många furstendömen. Kejsaren, Rudolf II, satt i Prag. Preussen fanns inte i den storlek som kom senare. I England härskade drottning Elisabeth I, som med hjälp av Sir Francis Drake besegrade den spanska armadan och avrättade Maria Stuart. Därefter regerade Jakob I, son till Maria Stuart. I Frankrike satt kung Henrik IV på tronen 1589–1610, som den förste i familjen Bourbon. I Danmark, som på den tiden också bestod av större delen av Norge, regerade kung Kristian IV, och Sverige styrdes av kung Karl IX och senare Gustav II Adolf, som senare stupade i Lützen. Mellan Danmark och Sverige pågick det så kallade Kalmarkriget 1611–1613. Spanien under Filip II försökte att ockupera och katolisera Nederländerna. Religiösa konflikter pågick överallt. Det var tiden innan det trettioåriga kriget.

I hertigdömet Schleswig-Holstein-Gottorf regerade hertig Adolf och därefter hertig Johan Adolf. Schleswig-Holstein hade ungefär 450 000 invånare. Flensburg hade 4 000–5 000 invånare, Husum ungefär lika många och Tondern och Hadersleben kanske 1 800.

Spannmålsskördarna i Schleswig-Holstein var goda, men den spanska flottan i det nederländska frihetskriget förhindrade spannmålsexporten till Nederländerna fram till vapenvilan 1609. Detta gav mycket negativ effekt på priserna.

I Tyskland utvann man sedan 1590 kol i Ruhrområdet.

Gruvarbetarna var klädda ungefär som furstarna och var moderna åtminstone i fråga om klädseln. Modet präglades i huvudsak av den spanska hovklädseln.

1582 började den gregorianska kalendern införas.

Inom konsten föddes målaren Peter Paul Rubens 1577 och dog 1640 i Antwerpen. På musikens område komponerades den första operan 1594, och kapellmästaren och kompositören Claudio Monteverdi (1567–1643) verkade i Italien.

Under denna tid levde också William Shakespeare mellan 1564 och 1616 i England.

Ungdom

Johan van Wouwer föddes den 10 mars 1574 i Hamburg. Hans vän Geverhard Elmenhorst, en lärd man som även han kom från och levde i Hamburg, har beskrivit hans liv kort och oprecist. Till en början tvivlade han på födelsedatumet och begärde in uppgifter. I beskrivningen nämner han sedan ändå just datumet ovan. Och det måste antas vara korrekt, eftersom Elmenhorst kunde fråga van Wouwers mamma och båda bröder som fortfarande var i livet.

van Wouwer skrev visserligen 1594 i ett brev till en lärd man att han ännu inte fyllt 20 år, men i de lärdas värld kan han ha låtsats vara yngre än han var för att hans prestationer som ung skulle värderas ännu högre.

Han föddes troligen på gatan "Auf der neuen Burg" – där hade hans far nämligen fått ett arvegods 1573. Efter hans död 1599 överfördes det till hans fru och barn.

Johans far var Nicolaus van der Wouwer, som hade flyttat från Antwerpen (Brabant) till Hamburg runt 1560, antagligen på grund av de religiösa oroligheterna i Nederländerna som utlösts av spanjorerna. 1562 gifte han sig i Hamburg med Sophia von Winthem^[A3], dotter till holländaren Sebastian von Winthem, som även han bodde i Hamburg. Nicolaus var en förmögen man som var köpman och pälshandlare.

Johans syster Anna föddes runt 1562. Hans bror Sebastian föddes runt 1564 och brodern Nicolaus 1566. Dessutom kan det ha funnits ännu en bror. I dokumenten i Staatsarchiv Hamburg nämns en Balthasar van Wouwer som var gift med en Agneet. När pesten härjade i Hamburg 1597 hade hans barn blivit sjukt och frun fick stöd från den nederländska fattigkassan – Balthasar lär alltså inte ha varit i livet 1597.

Runt 1589 hade Hamburg ungefär 40 000 invånare. Staden hade öppnat sina portar för de människor som utvandrat respektive flytt från Nederländerna. Under 1600-talets första hälft är det dokumenterat att det fanns ca 10 000 holländare i Hamburg.

Staden omgavs av dammar och sträckte sig i väster till "Neuer Wall". Jungfernstieg var på den tiden en damm som skärmade av Alster. Denna damm mynnade ut i Dammtor. I söder, där Alster mynnar ut i Elbe, fanns Schartor. Innanför denna port byggdes barnhemmet, och utanför porten fanns diverse ägor och gods, bland annat Johans fars egendom. I öster fanns en damm, där idag Hamburgs centralstation ligger. Genom Hospitaltor gick vägen till Wandsbek.

1582 köpte fadern en byggnad på Spitalerstraße, och ett år senare ännu en fastighet med trädgård som han ställde till de fattigas förfogande. De lägenheter som inreddes här kallades senare "Gotteswohnungen" (Gudavåningar). Faderns stiftelse, som alltså startade på Spitalerstraße, finns kvar än idag, nu på Tarpenbeckstraße och med ett annat namn. 1583 bodde familjen på Spitalerstraße.

Johan var alltså ett sladdbarn. När han var sju år gifte sig hans syster med Albert von der Fechte. Som barn lär han inte ha haft mycket lek och skoj. Redan i den tidiga ungdomen var hans begåvning tydlig. I Hamburg gick han på Johannesschule, senare Johanneum, där Werner Rolevinck (Rollfinck) var rektor 1575–1590. Här förbereddes han för universitetet. Hans lärare var rektor Rolevinck. Det latinska och det grekiska språket och andra ämnen lärde han sig snabbt och hade snart lämnat alla andra bakom sig. Han ska ha lämnat skolan redan som elvaåring.

Efter skoltiden skickades han av fadern till Marburg.

Studenttiden

Först kom van Wouwer alltså till Marburg i Hessen. Det hessiska hovet sympatiserade med kalvinismen. På denna tid präglades universiteten av landsfurstens tro.

I Marburg studerade han juridik. Men det är mycket tveksamt om han kom dit redan som elvaåring, för 1585 härjade pesten i Marburg. I inskrivningsböckerna från 1585 till 1588 som finns kvar än idag

kan man inte hitta hans namn. Det innebär dock inte att han inte studerade där, för namnen skrevs in av studenterna själva eller av rektorn på gehör. Ett liknande namn dyker upp under 1589 – på en student från Hamburg. Detta namn står direkt efter namnet Caspar Rhedenius. 1590 avlade van Wouwer ett prov på sitt kunnande inför just denne Rhedenius, som var ordförande. Han talade om ”teser om det lagstadgade skyddet av blodsbröder”, naturligtvis på latin, det språk som de lärda talade. Hur länge han stannade i Marburg gick inte att få fram.

1591 besökte professor Justus Lipsius från Leiden van Wouwers föräldrar i Hamburg. Detta besök lär vara skälet till att han som 18-åring av sin far skickades till det unga universitetet i Leiden i Nederländerna.

Detta universitet var på den tiden religionsfrihetens högborg i det Europa som präglades av religionskonflikter och hade bildats 1575, ett år efter spanjorernas belägring. Under början av 1600-talet var universitetet det ledande i Europa.

I Leiden studerade van Wouwer fem år och fortsatte studera juridik. Men han ägnade sig med engagemang och framgång också åt andra vetenskaper och antiken. Universitetets professor var först den berömde humanisten och filologen Justus Lipsius och senare den berömde franske filologen Josef Justus Scaliger.

Inskrivningsböckerna i Leiden har bland annat följande uppgifter:

1593-02-09	Inskrivning: litteratur
1594	Examen: filosofi (bor hos Vid. Holman ^[A4] n, änkan till teologiprofessor Joh. Holmann)
1595	Examen: juridik (bor hos Vid. Holmann)
1596	Examenslista saknas
1597	Ingen examen inskriven för van Wouwer

Till sin kusin Sebastian von Bergen i Hamburg skrev van Wouwer 1594 att han inte var nöjd med sina lärare. I januari 1594 höll han på universitetets förslag ett föredrag på latin om människans verkliga storhet.

Studentförbindelserna på nationsnivå var på denna tid inte särskilt utpräglade i Leiden. Duellförbud, ett strängt stadsregemente och vapenförbud gjorde att sederna i Leiden inte blev lika vilda som på andra universitet.

Under sin studenttid i Leiden umgicks han med lärda humanister som var eller blev världsberömda, t.ex. professor Scaliger, professor Janus Gruter, Daniel Heinsius, Blyenburg, Scriverius, Meursius, Merula, Vulcanius och Dousa, men han umgicks inte med de båda kalvinistiska teologerna Jacobus Arminius och Fransiscus Gomarus. Hans sympati för kalvinismen var alltså inte så stor som det hävdas i delar av skrifterna om honom.

Emellanåt åkte han hem till Hamburg från Leiden, i maj och augusti 1593. I juni och juli åkte han från Leiden till England. Från Grounwick skrev han till Janus Gruter att pesten härjade så hårt i London att cirka 2 000 människor dog varje vecka, och att han snabbt måste lämna England igen.

Redan under studietiden började van Wouwer skriva, och 1595 gav han i Leiden ut "Petronius", en författare från Neros tid med anmärkningar och tillägnade detta verk Scaliger. Verket trycktes på nytt igen 1604 i Leiden, 1626 och 1634 i Amsterdam och 1629 i Hannover.

Dessutom skrev och gav han 1596 ut en festskrift med anledning av patriarken Damasius Blyenburgs bröllop.

Från Leiden försökte han 1595 få anställning inom Hamburgs skolväsende, men misslyckades.

1595 dog också hans syster Anna von der Vechte, vilket han beklagade i skrift den 28 maj.

De två sista åren i Leiden ansvarade han för adelspojken von Scagen und Bergerhorns utveckling och studier. 1595 var han ute och reste med honom flera månader i sträck. På grund av de många utflykterna i omgivningarna och ansvaret för pojken hann van Wouwer inte studera, och troligen fick han av detta skäl inte sin doktorstitel.

Samtidigt som van Wouwer studerade även Heinrich Lindenbruch från Hamburg i Leiden. De utforskade tillsammans de antika författarna.

Tiden i Frankrike

I slutet av 1596 fortsatte van Wouwer till Gallien, idag Frankrike. Med sig fick han sin vän Heinrich Lindenbruch, som han en gång kallade sin bror. På våren och sommaren nästa år var de i Paris, där van Wouwer umgicks med flera lärda män som Jacob Bongarsius, en av kung Henrik IV:s största statsmän och samtidigt humanist, bröderna Dupuy, franska humanister, Petrus Danielus, en advokat från Orleans och jurist i klosterområdet Fleury, men framför allt med Dominicus Baudius, som förblev en nära vän till van Wouwers död.

I Paris hittade de ett bibliotek som enligt van Wouwers åsikt kunde jämföras med antikens bibliotek i Alexandria. Där fanns sällsynta och dittills dåligt utforskade manuskript.

I Paris fanns även St. Victor-klostrets berömda boksamling. Från detta kloster ska van Wouwer och Lindenbruch enligt en munk ha stulit 16 ovärderliga manuskript. Lindenbruch satt i fängelse en kort tid för detta. För van Wouwer är ingen fängelsevistelse känd. Hur som helst nekade båda till brottet, och det lär stämma, för efter medling av den kände franske humanisten Pierre Dupuy släpptes de fria. Lindenbruch återvände då genast till Hamburg. På grund av denna händelse kallades de båda i Frankrike "les corsaires de Hambourg" (tjuvarna^[A5] från Hamburg).

van Wouwer fortsatte hösten 1597 till Lyon. På vägen blev han fångad, rånad och sårad av rånare. Han undkom med nöd och näppe.

Från Lyon fortsatte han på inbjudan från biskop Guittardus Rataeus till Montpellier. Här hade han ett mycket givande umgänge med professorn och prästen Isaak Casaubon. Till Heinrich Lindenbruch skrev han från Montpellier att han var hos Casaubon, tidens mest lärde man och mycket trevlig.

1598 gav van Wouwer ut den antike författaren och biskopen i Augustonemetum Apollinaris Sidonius verk, som han hade bearbetat och försett med anmärkningar. Det trycktes i Paris och 1617 i Hannover. Manuskriptet hade han hittat i St. Victor-klostrets bibliotek. Han tillägnade verket biskop Rataeus.

I juni 1599 var van Wouwer tillbaka i Paris och träffade där sin namne Jean a Wouwer från Antwerpen. De var släkt med varandra och förväxlades lätt av de lärda eftersom både verkade inom litteraturen. Jean var gift.

Snart återvände van Wouwer till Leiden och i februari året efter till Hamburg.

1599 dog hans far. Han är begravd i St. Nicolai-kyrkan i Hamburg, men gravplatsen finns inte kvar.

Det andliga livet runt 1600 präglades av senhumanismen, som medborgarna egentligen inte hade något att göra med. På grund av de isolerade vetenskapsmännen baseras diskussionen på den latinska boken och meningsutbytet med latinska brev. Den som fick ett latinskt brev från en humanist som Chytraeus, senare även van Wouwer, var upptagen i dessa akademiska kretsar och hade kontakt med erkända europeiska humanister som Scaliger, Dousa, Meursius och Heinsius.

Tiden i Italien och Prag

Italien var målet för alla litteratur-, historie- och konstintresserade. Här levde antikens anda fortfarande. När och varifrån van Wouwer reste till Italien kunde jag inte fastställa. Men han befann sig där i två år. Det första dokumenterade brevet är skickat den 16 juni 1600 från Florens till van Wouwers kusin Sebastian von Bergen i Hamburg och gällde hans bror Sebastian, som var tyghandlare i Hamburg. I september befann han sig tillfälligt i Frankfurt på grund av sin bror Nicolaus.

van Wouwer gjorde ingående studier i bibliotekens bok- och manuskriptsamlingar och gav även en del lärda män tips. För detta befann han sig på följande orter:

juni till december 1600 i Florens,

januari till februari 1601 i Rom,

våren i Neapel och på Sicilien,

sommaren åter i Florens,

oktober i Venedig,

november i Rom,

december i Florens,

från och med januari 1602 i Genua, Pisa, Milano, Mantua, Siena, Verona,

sedan till april 1602 i Rom,

maj i Venedig,

juni i Rom,

och sedan via Venedig till Prag.

Tack vare sitt fina intellekt uppskattades och beundrades han av furstar, hoven och belästa människor. Till von Bergen skrev han 1601 att han blivit erbjuden en tjänst under de största och hemligaste statsministrarna på storhertigen av Florens hov. På grund av avundsjukan (1 000 romare^[A6]) hade han stuckit i rättan tid under återopande av sin dåliga hälsa.

Under sommaren återvände han på grund av den enorma värmen från Rom till Florens, bland annat för att tacka den vänligt inställde fursten. Här träffade han också en greve von Hohenzollern. I Rom ägnade han sig utöver samtalen med de lärda och kardinalerna åt att söka igenom Vatikanens, Medicis och andra offentliga och privata bibliotek och samlade också andra särskilda manuskript av gamla författare och inskriptioner på monument.

I Rom lät han för dyra pengar teckna det gamla monumentet "Columnia Antoniana" för att hjälpa Janus Gruter, historieprofessor i Heidelberg, att samla inskriptioner. Gruter var så lycklig över detta att han skrev att han hellre ville kyssa denna teckning än sin fästmö som han just skulle gifta sig med. van Wouwer hjälpte honom med olika inskriptioner.

I Rom ska van Wouwer via kardinalerna ha haft tillträde till påve Clemens VIII. I hans brev, där han annars skildrar allt utförligt, nämns inget om detta. Men G. Elmenhorst har nämnt detta i sin livsberättelse – kanske har van Wouwer en gång berättat detta för honom muntligen.

På den tiden uppstod ryktet att han i Rom hade konverterat till den romersk-katolska tron. Detta rykte tillbakavisade han i ett brev till Baudius 1603 och nämnde att intriganterna bland holländarna och tyskarna i Rom kunde ha fattat misstankar mot honom på grund av hans nära umgänge med kardinalerna och påvens prelater. Han nämnde till och med namn. Han skulle vilja varna alla Rom-resenärer för sina egna landsmän. Efter sin tid i Italien hade han inte längre någon kontakt med kardinalerna.

Efter att van Wouwer den 16 juli 1601 och tidigare redan i april hade blivit inbjuden till Prag anlände han i juni 1602 till kejsare Rudolf II:s humanistiskt präglade hov.

Kejsare Rudolf var en enstöring på kejsartronen. Han var mer intresserad av slipade stenar, målningar, naturens under och stjärnhimlen än av politik. Han överlät mycket till råden, som alltså hade stort inflytande. 1599 hade han utsett den danske astronomen Tycho Brahe till sin hovastronom, men Brahe dog i Prag den 24 oktober 1601. Brahes assistent var Johannes Kepler, som blev Brahes efterträdare som kejsarmatematiker. van Wouwer torde ha träffat honom på kejsarens hov 1602.

I Prag stannade van Wouwer i två månader, framför allt tillsammans med kejsarrådet Joh. M. Wacker von Wackenfels. Inflytelserika män på hovet erbjöd honom en hög tjänst. Till Baudius skrev han att man hade valt honom till kejsarråd. Han hade genast fått en anseelig ersättning för två månaders uppehälle. Men han hade inte antagit tjänsten. I augusti 1602 lämnade han Prag för att ta hand om viktiga angelägenheter hemma. Till Baudius skrev han 1603 att tjänsten som kejsarråd fortfarande väntade på honom.

Litterär tid i Hamburg och Wandsbek

Efter sina resor i Frankrike och Italien var van Wouwer i Hamburg från september 1602 till början av 1603. Sedan for han tre månader till nordkusterna, där han en gång led skeppsbrott. Dessutom befann han sig en längre tid i Benedikt Ahlefelds borg Lehmkuhlen och utbildade där dennes son Friedrich Bertram. Sedan fortsatte Friedrich Bertram till Leiden, där Dominus Baudius tack vare fostran av van Wouwer välkomnade honom hjärtligt.

Sedan tog van Wouwer i Hamburg åter upp de studier som han sysslat med redan som ung. Här förde han en aktiv brevkommunikation med Scaliger, Baudius, Heinsius, Gruter, Sriverius, Velsar, Meursius och Kirchmann, och hade även kontakt med Lipsius. Vidare ingick han i Hamburgs humanistkretsar som påverkats mycket av Scaliger och filologerna i Leiden. Efter 1597 ska van Wouwer ha stått i centrum för det lärda livet i Hansastaden Hamburg.

Vid sidan om detta försökte han få anställning inom Hamburgs stad, vilket han hade försökt redan 1595. 1600 visade han i ett brev till von Bergen en viss bitterhet över valet av senatorer i Hamburg, för han hade själv gärna blivit senator. Om och om igen försökte han tjäna sin hemstad men hade inget tålamod. 1604 beslutade rådet att befordra honom – ”Befordran av Johan van Wouwer, vår medborgares son, aktad och mycket lärd, som talar många språk, är erfaren och skicklig, utgivare av många skrifter”. Rådets skrivelse skickades till representanten i Lübeck med begäran om information. Varför det inte blev något av detta framgår inte.

1603 tillägnade van Wouwer av tacksamhet gentemot de holsteinska riddarna en vidlyftig lovskrift (panegyrikus) till den danske kungen Kristian IV. I Hamburg tillät man inte försäljningen förrän de första sidorna hade skrivits om. Kristian IV och hans omgivning var inte smickrade, och inte heller i Hamburg togs lovskriften emot med välvilja – inte minst med tanke på att Kristian IV sågs som en farlig granne. Scaliger och Baudius kritiserade van Wouwers stil och tyckte dessutom att förordet var för långt. van Wouwer ursäktade detta med att tryckaren legat på honom. Hela lovskriften är skriven på latin.

1603 gav van Wouwer ut sitt mest betydande verk, ”Tractat de Polymathia” i Hamburg hos Frobenius. Samma år trycktes det även i Leiden, 1604 ännu en gång i Hamburg, 1633 i Antwerpen, 1665 av Thomasius i Leipzig med ett rättfärdigande av van Wouwer och 1701 ännu en gång i Leiden. Alla hans verk är skrivna på latin. Eftersom detta är hans mest betydande verk är det på sin plats att nämna de ämnen som behandlades i 31 kapitel:

Språkvetenskap, logistik, poesi, historia, lärande, kritik, logik, retorik, matematik, konstens allmänna gränser, encyklopedi, arkitektonisk filosofi, liberala vetenskaper, skäl till det hämningslösa levernet och den dåliga utbildningen, avundsjuka och habegär.

Han fick kritik och beröm. En fransk lärd man på den tiden beskyllde honom till och med för plagiat och menade att van Wouwer hade skrivit av Casaubons anteckningar i Montpellier. Casaubon själv meddelade dock att han var mycket glad över att den ytterst bildade unge mannen delvis hade behandlat samma ämnen som han. Men ändå var avundsjukan bland de lärda stor. Ett så kallat upphovsrättsskydd fanns ännu inte. Den senare professorn i kyrkohistoria i Amsterdam, Gerard Joh.

Voß, som van Wouwer hjälpte under studietiden, använde en del ur Polymathia till sina skrifter, utan att nämna van Wouwer. Många lärda män på 1600- och 1700-talet uppskattade dock verket mycket.

1603 gav van Wouwer även ut den antike författaren och kyrkofadern "Tertullianus" med kommentarer och förbättringar från både sig själv och andra lärda män. Den gamla handskriften hade han hittat i Vatikanens bibliotek. Skadorna hade av de flesta kritiker ansetts vara omöjliga att åtgärda. Verket trycktes 1603 och 1612 i Frankfurt am Main och Oxford samt 1634 i Paris.

1603 gavs i Hamburg även den antike författaren Julius Firmicus Maternus verk om den heliga trons fel ut, efter att van Wouwer hade bearbetat det och lagt in anmärkningar. Det trycktes i bokhandeln Frobenius. Samma år lät han hos Frobenius trycka Minutius Felix verk Octavius och Cyprianus verk om meningslösheten med gudabilder. Dessa verk ville han ge ut redan 1601 i Italien. På grund av utgivningen av Minutius Felix uppstod ett gräl med Elmenhorst, där dock Scaliger från Leiden medlade. Firmicus, Felix och Cyprianus gavs senare alltid ut sammanfattade, 1645, 1652, 1666 och 1672 i Leiden och 1678 i Oxford.

1606 lät van Wouwer trycka ännu ett verk hos Frobenius, nämligen en bearbetning av den antike L. Apulejus verk med anmärkningar. Manuskriptet hade han hittat i Janus Gruters bibliotek i Pfalz. Många delar av denne författare är fortfarande ottydliga och ansågs tidigare av andra lärda män vara fullständigt hopplösa. Det är tack vare van Wouwer som Apulejus kan läsas idag. Verket trycktes ännu en gång 1623 i Leiden.

En del av van Wouwers verk har försvunnit med tiden. De som nämns ovan finns dock än idag på olika tyska bibliotek. Elmenhorst nämnde ytterligare tolv i sin livsberättelse, och Moller nämnde ytterligare elva i sin "Cimbria Literata". Dessa 23 verk nämns dock inte i Schröders lexikon om författare från Hamburg från 1883.

Många var avundsjuka på van Wouwer, och han utsattes ofta för förtal. Även om han nedvärderande kallade dessa personer "rånare av hans goda rykte" tog han i hemlighet illa vid sig.

I Hamburg bodde van Wouwer mellan 1602 och 1604 på grund av gräl med sin familj hos familjen Joachim Kellinghusen på gatan Huxter, som fanns kvar tills ganska nyligen i Hamburg. Vilken sorts gräl det var frågan om framgår inte. I oktober 1594 skrev han att hans bror (antagligen Sebastian) behövde en näsbränna på grund av sitt alltför fria leverne. I juni 1600 beklagade han sig över Sebastians envishet, och i augusti och december 1601 klagade han på båda bröderna.

Joachim Kellinghusen var gift med Anna Scharmbeke. Tillsammans hade de fyra barn: Nicolaus, Christoffer, Elisabeth och Cillie. van Wouwer gillade Anna Kellinghusen och stod antagligen på grund av henne ut med vissa procedurer, framför allt saker med huset på Huxter. Han var sjuklig redan då, och enligt honom fick han stöd av Anna under sjukdom, besvär och livsfara. På grund av familjen Kellinghusens många skulder fanns det mycket problem och gråt i familjen. Enligt van Wouwer gjorde Kellinghusen ryktbara affärer. Hans kompanjon var en viss Walrave, som nästan dödades av Kellinghusens son. För att medla anlätade van Wouwer Sebastian von Bergen.

På grund av dessa otrevliga omständigheter kände han sig så angripen att han flyttade ut på landet till Wandsbek. Därifrån, och senare även från Gottorf, hjälpte han som en tjänst åt Anna Kellinghusen hennes man och betalade en del skulder, så att huset på Huxter slutligen tillhörde honom 1611. Han

strävade dock efter att bli av med detta hus så snabbt som möjligt med hjälp av sin kusin von Bergen. Men hans tidiga död kom i vägen.

1604 ska van Wouwer också ha tillbringat en tid på hovet hos hertigen av Holstein Johan Friedrich, ärkebiskop av Bremen. Denne lät honom ogärna gå.

Från och med mitten av 1604 arrenderade juristen och advokaten Johan van Wouwer Breide Rantzows slott Wandsbek. Det verkar han ha gjort till 1610. Fram till 1607 lämnade han Wandsbek endast kort. Även 1608 bodde han där en tid och bjöd in Elmenhorst på en måltid och ville låta hämta honom med vagnen. Den 10 december 1609 och den 3 januari 1610 befann han sig också där. I ett av sina sista brev från Wandsbek nämnde han försäljningen av en häst till en byggherre från Hamburg och beskrev i ett annat hur mycket man kan tjäna på att ha kor betande på en arrenderad äng. I Wandsbek hade han arrenderat ut en barkkvarn och en spannmålskvarn till två holländare. I övrigt skulle han som arrendator leda domstolen. En gång skrev han att han måste förhöra många vittnen på grund av ett mord.

På grund av sin skicklighet skickades han i början av 1606 av Rantzowarna från Wandsbek till hertigen av Braunschweigs hov, där många kungliga och kejserliga sändebud träffades med anledning av stridigheter i Braunschweig. Han beskrev i ett senare brev från Bremen på latin vad som hände i Braunschweig.

Från Bremen fortsatte han, också nu på uppdrag av Rantzowarna, till ärkehertigen Albert (eller Albrecht) av Österrike i Bryssel i det spanska Belgien som dennes guvernör och rådgivare. Han behövde hela sommaren 1606 för sina uppgifter och återvände till Hamburg sjuk, mer eller mindre halvdöd. Där vårdades han av Anna Kellinghusen, som besökte honom även i Wandsbek.

Man måste ha i åtanke hur vägarna såg ut på denna tid. Dessutom var vagnarna obekväma och för dåligt fjädrade, övernattningsstationerna var ur dagens synvinkel primitiva, och en resa tog flera dagar eller veckor. Det var alltså inte konstigt att dessa resor slet på honom. Och han hade gjort många sådana resor. En måttstock på hur lång tid resorna tog är att man behövde 4–5 dagar för att ta sig från Flensburg till Hamburg.

Tjänst i Ostfriesland

Greve Enno III av Ostfriesland hade redan några år tidigare bett honom att komma till Ostfriesland. I slutet av 1606 hade man erbjudit honom en hovmästartjänst. Men det tyckte han var för dåligt. I ett brev från den 18 december 1606 till kansler Thomas Franzius i Aurich, tidigare professor i Wittenberg, bad han därför om en tjänst som råd. Han nämnde då sin juridiska utbildning och politiska erfarenhet. Man accepterade hans begäran. Tjänstebeviset är utställt den 6 februari 1607 i Esens och gäller tjänsten som råd och hovmästare med en årslön på 400 riksdaler, två tjänare, fri kost och logi samt två hästar.

I maj 1607 påbörjade han sin tjänst i Aurich och fick i uppgift att uppfostra grevens söner. När han anlände låg greven i krig mot staden Emden. Ostfriesland var nära att förstöras. Kriget varade till december 1607, när Emden äntligen motvilligt accepterade generalstaternas (Nederländernas) fredsförslag. På grund av dessa oroligheter som utlösts av Emden skickade greve Enno i juli 1607 van

Wouwer med sina tre söner till sin svåger hertig Johan Adolf i Gottorf i Cimbrien (Schleswig-Holstein). Greve Enno var gift med Johan Adolfs syster Anna. Sönerna var den 8-årige Edzard Adolf, den 5-årige Rudolf Christian och den 2,5-årige Ulrich. Denne Ulrich ska senare ha sagt att van Wouwer var en sträng hovmästare som ofta slog dem på ryggen med kammartjänarens järnlinjal. Efterträdaren Nicolaus Kellinghusen var enligt Ulrich för snäll, så att de då inte lärde sig något. Sonen till Joachim Kellinghusen hade fått tjänsten på förslag från van Wouwer.

van Wouwer och grevens söner verkar ha stannat i Gottorf åtminstone till januari 1608, för under denna månad skrev han i Gottorf ett brev till Heinrich Lindenbruchs lillebror Friedrich. Dessutom hade de preliminära fredsförhandlingarna med Emden inte avslutats förrän i december 1607.

I Gottorf var hertig Johan Adolf så imponerad av honom att han fick lova att börja hos honom. Det gjorde han också, för i jämförelse med Gottorf ansåg han att det ostfriesiska hovet var pyttelitet.

Hertig Johan Adolf gav honom den 4 oktober 1607 en tjänst som råd med instruktionen att vara råd även för svågern Enno.

Vilka uppgifter van Wouwer fick i Ostfriesland efter återkomsten från Cimbrien är oklart. Men redan i mars 1608 var han på greve Ennos uppdrag i Den Haag för att delta i fredsförhandlingarna mellan Nederländerna och Spanien. Det handlade om att sätta punkt för det 40-åriga kriget med Ostfrieslands deltagande. Att han deltog visar hans brev från Den Haag till Sebastian von Bergen i mars och maj 1608. I litteraturen om Ostfriesland på denna tid nämns han inte.

Under sin tid i Den Haag ska han ha skrivit sitt verk "Carmen" för att hylla den spanske fältherren Marquis Spinola. Denne fältherre har blivit berömd med hjälp av målaren Velasquez, som målade av honom.

Här i Ostfriesland blev van Wouwer vän med holländaren Johan Clausen Koth Rollwagen, som arbetade för greve Enno, och rådet Wierde. Till dessa skrev han från Gottorf. Rollwagen var mennonit.

I juli verkar han helt ha slutat sin tjänst i Ostfriesland. Han reste då via Stade till Hamburg och Wandsbek, där han sysslade med olika saker och betalade böcker hos Frobenius och Lindenbruch. Under denna tid lät han hämta sitt vin från "Erbaren Radts Weinkeller in Hamburg".

Tiden i Gottorf

A) Gottorf

I Gottorf regerade sedan 1590 hertig Johan Adolf, född 1575 och yngste sonen till hertig Adolf, som hade låtit bygga slottet i Husum. Hans båda äldre bröder, Friedrich (död 1587) och Philip (död 1590), hade endast regerat en kort tid.

Hertig Johan Adolf hade uppfostrats på det kalvinistiskt präglade hovet i Hessen och stödde vetenskapen mycket. Dessutom var hans inställning liberal. Han gifte sig med Augusta, syster till den danske kungen Kristian IV.

Hertigdömet Schleswig-Holstein-Gottorf var inget sammanhängande territorium. Det avbröts av kungliga områden, t.ex. tillhörde Tondern på västkusten hertigen, Flensburg med Bredstedt tillhörde kungen, Husum och Eiderstedt med Norderdithmarschen tillhörde hertigen, Süderdithmarschen tillhörde kungen. Ön Helgoland hörde till Gottorf. År 1618 var furstendömet Gottorf 5 800 kvadratmeter stort och hade ungefär 150 000 invånare. Till staden Schleswig hörde ännu inte Lollfuß och Friedrichsberg.

Slottet Gottorf torde på denna tid ha sett ut som på bilden från 1584. Med sin östra och norra flygel såg det ut som idag. Det så kallade "Schlachterturm" (slaktartornet) stod i det nordvästra hörnet. Den stora Schleifördämningen, som idag inrymmer huvudvägen, hade byggts istället för vallgraven 1582. Tre starka bastioner hade byggts för att skydda slottet. Utanför vallgraven låg tre trädgårdar. Den stora parkanläggningen som sträckte sig upp till Hesterberg fanns ännu inte. Ungefär på den plats där Oberlandesgericht ligger idag fanns en "Hortus" med lustgård som också kallades köksträdgård. Dessutom fanns den externa gården "Meyerhof" som försedde hovet med lantbruksprodukter.

I slottets inre fanns kapellet med orgeln och predikstolen i den norra flygeln. Bönestolen byggdes in mellan 1609 och 1614, och biblioteket var placerat i tre välvda rum. Kanslirummen fanns i den södra förbyggnaden.

Hovets språk runt 1600 var högtyska, medan kyrkans språk var plattyska. Den totala stämningen på Gottorfs hov var sällskaplig. Det dracks mycket, framför allt öl och vin. Dessutom åt man mycket, gärna fisk, vilt, fågel, oxkött och fläskkött. Potatisen hade ännu inte anlänt – den nämns för första gången runt 1623. Gafflar fanns inte på den här tiden. Runt 1597 ombesörjde hovköket varje dag mat till 433 personer av alla klasser.

Följande konstnärer fanns på hovet under van Wouwers tid:

Porträttmålaren Abraham de Keister, anställd 1604 och fortfarande i livet 1624.

Porträtt- och konstnären Jacob von Voordt, anställd 1598.

Bildhuggaren Wilhelm Schmidt, levde 1597–1635.

Svärdkonstnären, förgyllaren och hantverkaren Marten von Brüssel, anställd 1598, död 1629.

Snidaren från Husum Nicels Carstensen, som arbetade både i Husum och Schleswig mellan 1604 och 1632.

Bildsnidaren Andreas Salgen, åtminstone från 1609.

En av de båda porträttmålarna kan ha målat bilden av van Wouwer som hängde i biblioteket.

En doktor Matthias Carnarius (ursprungligen med namnet Vleeschouder) var hertigens personlige läkare, liksom senare doktor Steffan von Schönefeld^[A7], som behandlade även van Wouwer.

På hovet arbetade även trummare och trumpetare. Tre ridande trumpetare utgjorde en del av hovkapellet. Även en tornblåsare fanns. Samtliga hade fri kost.

Vägen från slott Gottorf till domen, vars 107 meter höga torn byggdes först 1888–1894, gick genom byn Lollfuß. Smuts och skräp förpestade luften. Ett klagomål angående detta till hertigen år 1613 resulterade. I Lollfuß slog sig högre hovtjänstemän samt konstnärer och hantverkare som arbetade på hovet ned.

Söder om slottet låg Kratzenberg, det som idag är Friedrichsberg.

Med undantag av Eiderstedt och Nordstrand gällde i hertigdömet Schleswig Waldemar II:s jylländska lagbok (Jütisches Lowbuch), och i hertigdömet Holstein bestämmelserna i Sachsenspiegel. Städerna hade särskilda rättigheter.

B) Anställning som hovråd och kammarråd

Följande skäl gjorde att van Wouwer accepterade tjänsten som råd i Gottorf:

1. Han gillade inställningen hos hertigen, som var en lärd man.
2. De gemensamma intressena, i synnerhet den gemensamma uppfattningen av den moderna staten och i kulturella frågor.
3. Hertigen hade 1606 förvärvat en dyrbar boksamling.
4. Hoppet om en bättre lön och en god upppassning.
5. Närheten till hans födelsestad Hamburg.

Den nämnda anställningen som råd från oktober 1607 accepterade han skriftligen den 31 oktober 1607 i Gottorf. Den innebar en årslön på 200 riksdaler, som skulle betalas i Kiel^[A8], och dessutom ersättning för omkostnader vid externa ärenden mot uppvisande av kvitto.

När tjänsten som råd skulle tillsättas hade hertigen intervjuat människor från Hessen, Bremen och Nederländerna, men van Wouwer var den bäste och fick tjänsten.

I slutet av 1607 kunde van Wouwer på hertigens rekommendation fått en tjänst som kanik i Lübeck, en tjänst som han dock inte ville ha. Om han var kanik senare framgår inte. I bilagan till sitt testament fastslog han dock att "dokumenten som gäller mitt kanonikat ska återlämnas till Friedrich Bartram von Alefeldt på Lehmkuhlen".

I juli 1608 anlände van Wouwer till sist till Gottorf. Kansler där var sedan 1598 Niels Junge, en Dithmarscher.

Medan van Wouwer under sin tid med den ostfriesiske grevens söner även hade varit hovmästare till hertigens söner Friedrich, Adolf och Hans, blev han i början av oktober 1608 hovmästare till den unge mannen (troligen den senare hertigen Friedrich).

Dessutom fick han genast ansvaret för hertigens bibliotek. Bibliotekarie var sedan en kort tid juristen och kalvinisten Matheus Chitraeus för 50 riksdaler samt fri kost och logi på hovet. Han blev samma år även råd i hovdomstolen. Senare blev på van Wouters initiativ hans studiekamrat Henricus

Lindenbrog (Heinrich Lindenbruch) bibliotekarie för 125 riksdaler samt kost och logi på hovet på följande villkor:

1. Att göra och hålla biblioteket i ordning.
2. Att sortera böckerna i klasser.
3. Att göra en inventarielista.
4. Att inte köpa några böcker utan rådet van Wouwers vetskaper.
5. Ett antal bönestunder^[A9] per dag för hertigens söner.

Biblioteket var och blev en rik samling av namngivna medeltida handskrifter. van Wouwer var en ihärdig samlare och försökte utnyttja sina kontakter med lärda män för att köpa böcker och handskrifter från utlandet. Geverhard Elmenhorst och Friedrich Lindenbruch i Hamburg hjälpte honom mycket med detta, liksom det faktum att bokhandlaren Georg Ludewig Froben (Frobenius) från Hamburg blev hovleverantör.

I biblioteket hängde bland annat porträttet av van Wouwer. Det torde ha försvunnit i samband med överlämningen av hertigens bibliotek till det kungliga biblioteket i Köpenhamn under 1700-talet. Det går i alla fall inte att hitta. Huvudkatalogen för hertigens överlämnade bibliotek finns fortfarande i Kreisbibliothek Eutin. van Wouwer gjorde otvivelaktigt stor nytta genom att utveckla biblioteket i Gottorf.

Efter att han valde att stanna i Gottorf fick van Wouwer titeln kammarråd eller hemligt kammarråd, liksom herr råd. Han var det första rådet som fick titeln kammarråd – denna titel nämns inte i tjänstebeviset, utan endast i brevens adress. Det är troligen bara ett tecken på det stora förtroendet för vissa råd.

Kammarärendena omfattade för honom de hemliga ärendena och finansväsendet. Gottorf hade konstant dålig ekonomi, delvis på grund av en slösaktig hovhållning. Alltså fick van Wouwer i uppgift att tillsammans med hovmarskalken, som ansvarade för att köket leddes effektivt, kontrollera vinservitörernas och köksskrivarnas veckoredovisning. van Wouwer försökte lösa den ekonomiska krisen, men lyckades inget vidare. Han höjde vissa avgifter och sänkte en del utgifter, t.ex. hade tjänstemannen i Eiderstedt fram till 1611 en årslön på 1 000 riksdaler, som van Wouwer sänkte till 400. Avgiften för det årliga erkännandet av Helgoland höjdes från 72 till 80 riksdaler. Han var också initiativtagaren till markavgiften 1611 (hundrade pfennigen^[A10]). När kanslern doktor Laelius anställdes i slutet av 1611 nämndes att denne skulle dela kansliet och kammarkassan med kammarråd van Wouwer – så stort var van Wouwers inflytande.

Den ekonomiska krisen kunde han inte lösa under sin korta tid i tjänst. Eftervärldens dom var därför hård: "... en fortsättare och förrättare av det stora mörkret ...", inte helt rättvist enligt den information som jag har.

I övrigt var det ont om pengar. 1609 klagade tjänsteskrivaren Numsen i Tondern till honom: "Människorna har inga pengar."

Till hans uppgifter hörde också att kontrollera bokföringen av statskassan och tjänsteräkningar. Den 29 oktober 1611 kontrollerade han tillsammans med kammarsekreteraren Hieronymus Moller statskassans bokföring från 1605.

Som ansvarigt råd för finanserna torde han också ha tagit initiativ till de sju myntlagarna som lanserades mellan 1609 och 1611 och skulle reglera de olika myntens värden i förhållande till varandra.

Hans makt i Gottorf var stor. Till vänner skrev han 1611 och 1612 att han skötte regeringen själv och utan hjälp, att han ofta behövde göra statens 600 slöa tjänare vaksamma, att inget hade ändrats av att kanslerns son och andra hertigtjänstemän slutat, att han inte låg bakom denna regeringsombildning men inte hade velat intervensera.

C) Sysselsättning som kyrkoråd

Till finansfrågorna hörde också kyrkans finansväsen. På detta område gav hertigen 1608 Broder Boysen (Boethius) i uppdrag att besöka kyrkorna – alltså på ett område som egentligen var van Wouwers ansvar. van Wouwer ska ha bestämt att kyrkoavgifterna skulle drivas in av civila myndigheter och att kyrkorådet skulle kontrollera kyrkornas redovisning.

Hans ansvar för kyrkofinanserna kan ha varit skälet till att han utsågs till ordförande för konsortiet eller kyrkopresident. Sedan 1607 dominerades konsortiet av civila råd. Det var råden som i hovdomstolen behandlade äktenskapsfrågor och övrig konsortialhandel, därtill generalprosten, på denna tid Jac. Fabricius (på tyska Schmidt). Även kanslern ingick i detta organ.

Hovet i Gottorf på hertig Johan Adolfs tid sympatiserade med kalvinismen. Hertigens kalvinistiska sympatier kom alltså från Hessen. 1600 hade han till hovpredikant utsett en präst från Kassel, Johan Strack, som hela tiden klagade hos hertigen på den gamla predikeden och användandet av de gamla mässföremålen. Hertigen samlade även kalvinistiskt inställda eller sympatiserande råd omkring sig. van Wouwer var hans närmaste man. Som gäst befann sig här adelsmannen från Tecklenburg Joh. von Münster – även han kalvinist.

van Wouwer var född som protestant. I Leiden hade han hela tiden sett de reformerade holländarnas motstånd mot de katolska spanjorerna.

Grunden i sin tro beskrev han i ett brev från 1603. Han skrev att varje människa ska ära och uppskatta det som han anser vara bra. Den enes religion är för den andre vare sig negativ eller positiv. Han menade att människor som vill reformera religionen ofta i överdriven iver slitit isär saker som de kanske endast borde ha delat upp.

Hans åsikt om religion var präglad av sunt förnuft. Var och en får känna att den egna bruden är vackrast. Han var alltså en rationalist. För honom var det enkelt att vara tolerant. Han ville ses som liberal i religiös bemärkelse. I teologin var han emot de flesta protestanternas stränghet och var mild gentemot avvikare, även gentemot påvens anhängare.

Breide Rantzow tillät att judar och mennoniter slog sig ned i Wandsbek. Detta hade van Wouwer tack vare sin religiösa tolerans som han lärt sig i utlandet inget emot. Därmed hade han inget emot att

uppfylla hertigens önskemål om att avskaffa vissa påvliga element, som bildsmyckade altare och prästliga mässväggar i kyrkan. Han beskylldes för att ha tagit initiativ till ändringen av predikeden i januari 1607 och förbudet mot polemik från predikstolen som infördes i april samma år. Detta kan dock inte stämma, eftersom van Wouwer inte var i Gottorf förrän i augusti 1607.

Generalprost var Fabricius och hovpredikant Brenneccius. Generalprosten motsatte sig den nya inriktningen. van Wouwer fick i uppdrag av hertigen att på förhand kontrollera en viss predikan av Fabricius. Efter kontrollen av predikan lät van Wouwer kammarsekreteraren Moller lämna tillbaka skriften eftersom man inte hade kunnat tyda den otydliga handskriften ordentligt. I övrigt ska van Wouwer ibland ha bromsat hertigen i religiösa frågor.

I slutet av 1609 hade den kalvinistiskt inställda studenten Henricus Rudolphi predikat i hovkyrkan. Söndagen efter sa prosten emot dennes uttalanden. Fabricius blev då avskedad den 2 januari 1610. Istället skulle Rudolphi bli hovpredikant. Men van Wouwer ansåg honom inte vara skicklig nog. Istället för Rudolphi blev Philip Caesar från Hessen, också han kalvinist, hovpredikant, enligt uppgift på van Wouwers inrådan.

Hertiginnan var övertygad lutheran. Varje söndag vandrade hon med en regnkappa den långa vägen från slottet till domkyrkan. Där predikade den lutheranske teologen Georg Rose och senare D. Chr. Sleidanus.

Stora gräl med van Wouwer hade predikanten och astrologen Nicolaus Heldvader, som sedan 1590 bodde i Hellevad b. Apenrade. Heldvader hade redan 1597 skrivit om den hotande kalviniseringen. 1609 uppmanade van Wouwer honom att göra hans horoskop. Det gjorde Heldvader och kritiserade i förbigående van Wouwers fel. Det gjorde van Wouwer så arg att han sparkade ut honom ur kyrkotjänsten. Hans protest hos hertigen, som på den tiden anställde prästerna, hade ingen effekt. 1611 anställdes Heldvader igen. Men man krävde att han skulle betala sin företrädares skulder. Medan landsdomstolen frikände honom avskedades han ännu en gång av kyrkodomstolen i Gottorf under van Wouwers ledning, den här gången på grund av majestätsbrott. Efter sitt avsked för Heldvader till Danmark och blev där kalendermakare.

Eftervärlden såg van Wouwer som en förklädd reformerad och beskyddare av alla sekter, men absolut inte som luthersk.

D) Ansvar för dikesväsandet

Som kammarråd var van Wouwer även ansvarig för dikesväsandet. Man sa om honom: "... en nybörjare inom det holländska dikesväsandet, som under honom kom hit med Rollwagen^[A11]".

Hertigen hade 1608 gjort holländaren Jan Claas Koth Rollwaghen till "generaldikesgreve" för hela Marsch från Eiderstedt till Tondern. Hertigen hade lärt känna honom i samband med ett besök hos sin svåger i Ostfriesland. Den 15 oktober 1608 skrev Rollwaghen från Lierort i Ostfriesland till van Wouwer, och sedan den 16 augusti 1609 från Alckemair i Nederländerna. Däri nämnde han dikningen av Sieversfletherkoog, bl.a. lät man dikesslussarna vara, arbetarna tog upp grenarna och säckarna ställdes till förfogande av tjänstemannen.

Rollwaghens särskilda förtjänst låg i att avskaffa bålverken innan de nya diken och ersätta dem med en relativt flack yttersluttning.

Dikningen av Sieversfletherkoog inleddes i april 1610 och avslutades samma år. Här användes enligt Heimreich skjutvagnar för första gången inom dikningen. Tidigare använde man trehjuliga stöttevagnar som drogs av hästar eller oxar. Skjutvagnar användes redan 1538 vid byggandet av fästningen i Rendsburg. Åsikten att Koth fick smeknamnet Rollwagen efter att ha använt skjutvagnarna i Sieversfletherkoog stämmer inte. Detta namn är hans riktiga familjenamn som han fick redan när han föddes 1564 i Nederländerna.

Vid uppdelningen av ytorna i Sieversfletherkoog fick bl.a. van Wouwer 82 demater (1 demat = ca 0,5 hektar) och 3 ruter (en rute = ca 15 m²).

På våren 1611 dikades Augustenkoog, som namngavs efter hertiginnan Augusta, och i en order från hertigen anges van Wouwer som initiativtagare till denna nya koog i Osterhever. Han belönades med 100 demater.

Dessa 100 demater byttes senare med hertigen mot 59 demater, 155 ruter och 10 fot i Sieversfletherkoog, som eftermälet fortfarande äger.

Freesenkoog dikades under sommaren fram till september 1611. van Wouwer fick 10 och 40 och 20 demater.

I alla dessa koogar tog även Rollwaghen och hans son Claus Jans Koth Rollwaghen sina andelar. Dessutom fick några hovtjänstemän, som Hieronymus Moller och Abel Spieß, vänner till van Wouwer, en del av kakan, liksom de som bodde i de omkringliggande kyrkosamhällena.

Vid dikningen användes både egna arbetare och externa dikesarbetare, ett hårt folk. En order från hertigen 1611 beskriver detta på följande sätt: "... att många gick till arbetet med rör och gevär och med svordomar, skällsord och supande levde ett dåligt liv och uppvisade och uppviglade till motvilja".

Ägarna måste förstås betala för arbetet. van Wouwer betalade för dikningen av Sieversfletherkoog 30 daler för landet och ca 20 daler i diknings- och byggkostnader. Som lön fick han 5 daler per demat. Samtidigt lät han bygga byggnader på sin mark på Sieversfletherkoog.

En demat mark i Eiderstedt kostade 1611 runt 120 Lübeckmark.

Dikesväsendet grundade sig från 1552 på Spadelandrecht och dessutom Eyderstedter Deichordnung från 1595, författad på plattyska.

E) Sysselsättning som nämndeman

van Wouwer var mycket berest. I november 1608 befann han sig i Apenrade och Tondern. Apenrade tyckte han så mycket om att han hade bestämt sig för att välja denna stad till sin "pausilypsum" eller "sorgetröst".

Den 4 oktober 1609 var han tillsammans med kammarsekreterare Hieronymus Moller och Wilhelm Schaffenradt i Husum för att fastställa gränsen mellan stad och land.

I slutet av 1609 avgick nämndemannen i Apenrade, Otto von Qualen. Han efterträddes av van Wouwer, antagligen som en bisyssla. I början av 1610 blev Apenrades borgmästare Claus Esmarch mördad. Som nämndeman ansvarade van Wouwer för att leda undersökningen fram till åtalet. På denna tid var tortyr fortfarande tillåtet för att utreda mord.

Den 18 oktober 1610 eldhärjades staden och led stora ekonomiska skador. Som nämndeman hörde han tillsammans med prosten och nämndesekreteraren också Apenrades kyrkoredovisning 1610.

1610 krävde den lokala adeln på hertigens landsdag att endast stadens invånare skulle kunna utses till nämndemän, antagligen på grund av att van Wouwer fått positionen i Apenrade. Men när Gottorfs nämndeman Heinrich von Buchwald avgick i januari 1611 blev van Wouwer ändå nämndeman. Nämndesekreterare var mellan 1604 och 1629 Hans Lucht och Kornsekreterare mellan 1605 och 1647 Henning Eckleff.

Innan han tog över tjänsten var van Wouwer tillsammans med Buchwald – också kallad Bockwoldt – två nätter hos Stapelholms åklagare zum Brüchedingen.

Enligt hans egna noteringar 1610 och 1611 och nämnderedovisningen från 1611 reste van Wouwer från Gottorf till följande orter:

8–13 november 1610	i Tondern	(Indrivning av böter)
--------------------	-----------	-----------------------

besökte även kyrkan

14 november 1610	i Apenrade)
------------------	--------------

29 november 1610	i Lunden)	Indrivning av böter
------------------	------------	---------------------

2 december 1610	i Tönning)
-----------------	-------------

23 februari–12 mars 1611	till Hamburg/Wandsbek
--------------------------	-----------------------

via Meggerfähr, Höbeke, Westensee, Hogenhude, Flintbek, Bramstedt.

I Hamburg var han hos Kellinghusen, Hinrich von der Fichte och Sebastian von Bergen. Bevisligen hade han med sig sina tjänare Nobis, Hildebrand och Grum. Han besökte även domen utanför Hamburg. Tillbakaresan gick via Ulzburg, Neumünster, Nortorf och Soreke. De fattiga fick dricks.

21 april 1611	till Eiderstedt via Wohlde (på middag).
---------------	---

22 april 1611	Sieversfleth där han gav dagarbetarna dricks, dagen därpå i Garding och sedan i Tönning.
---------------	--

5 maj 1611	i Asmus Moldenits hus i Tönning.
------------	----------------------------------

6–9 maj 1611	”ting och rätt” med åklagaren i Süderstapel, där det blev öl från Rendsburg och Lübeck, två lamm, bröd, kryddor och havre för fyra hästar.
--------------	--

17 maj 1611	i Asmus Moldenits hus i Tönning.
6–8 juli 1611	hos Harmen Hoyer och Rollwagen i Tönning.
26 juli 1611	i Hoyers hus i Tönning.
4 och 6 augusti 1611	i Lügumkloster och Apenrade.
17 augusti 1611	i Coldenbüttel i Arvasts hus, även den 2 oktober.
5–7 oktober 1611	i Hoyers hus och hos Rollwagen i Tönning. Därifrån till Newenfähr vid Coldenbüttel.
?	två dagar i Freesenkoog med nämndesekreteraren och åklagaren för "rätt och ting".
28 december 1611	i "Caspel Arurde" (Erfde) för att hålla ting i hertigens närvaro, en hink havre för vagnens hästar.

F) Slottskapten, våning och hushåll

Till en början torde van Wouwer ha bott på slottet i Gottorf. Han kallades också slottskapten, en särskild ära som endast hertigens närmaste råd fick.

Han var en fantastisk sällskapsmänniska, språk- och ordbegåvad. Trots att hertiginnan Augusta hade motsatt uppfattning i religiösa frågor sa hon om honom: "Jag hörde honom prata mellan 12 och 5 och tänkte att det hade varit en timme eller så." Han försökte roa henne med olika lustiga böcker.

Själv älskade han hundar och hästar, lyssnade gärna på musik och drack sig ibland rejält berusad. Han ska ha levt i celibat och ville inte gärna höra talas om giftermål.

I Kratzenberg låg den gård där van Wouwer senare bodde, antagligen nämndemansgården. Gården hade bl.a. storstuga, badstuga, källare, bakstuga och en bokkammare. Efter van Wouwers död flyttade kanslern in där, eftersom hertig Johan Adolf själv ledde nämnden i Gottorf från 1612.

Reparationerna för gården är upptagna i Gottorfs nämndräkningar 1610 och 1611, t.ex. kammaren utvidgad av muraren, 35 dagar sniderarbeten, levererade vindjärn, nya och lagade fönster, blyglasade, 2 064 stickor insatta i samtliga fönster.

Som tjänare hade van Wouwer tjänsteflickan Anke, kusken Carsten, tjänarna Peter Grum, Hildebrand von Horn, Jürgen Karl eller Kahlen, Thomas Esmarch, som förde redovisningarna, och Berend Nobis, hans trognaste tjänare som hade studerat juridik i Rostock och sedan var advokat.

Hans hushåll i både Wandsbek och Schleswig sköttes av dottern till Joachim och Anna Kellinghusen från Hamburg, Cillie Kellinghusen. Hon skötte honom också under hans svåra sjukdom.

I Landesarchiv Schleswig finns ännu några räkningar till honom kvar, här syns en om levererade tyger och garner från 1608.

Även beräkningar för hans hushåll och hans affärer finns kvar. Först är det egna anteckningar, från 1610 sedan av hans tjänare Esmarch. En del från 1611 nämns här som exempel:

Inköp av livsmedel och kryddor som

Kött, fisk, kål, rotsaker, ris, ägg, socker, kannis, sirap, äpple, korinter, långa russin, pomeranser, sviskon, anisolja, mandlar, kanel, kryddnejlika, muskotblommor, peppar, horn, senap, konfekt, öl från Kiel och Hamburg, vin (Rinsch – Rhen, Alicante, franskt, reval, bittervin), mjöd, ättika, isoppenvatten, cardbenedictvatten.

Dessutom:

Tönnies Schnitker för montering av 2 sängstativ och 2 tak på Junkers bokkammare och bord,

Hans Remer för 2 nya halskoppel,

Anthoni bokbindare för bokbindning,

1 box i stallet,

Heinrich apotekare,

Hans Kleinschmidt för 1 strickel, liten affär eller apotek beschlan,^[A12]

Sjukdom

van Wouwer led mycket av sjukdomen. Det märktes också på hans utseende. Hans rådgivare hos hertigen, Broder Boisenius, beskrev honom under 1612, det år han dog, så här: "blek, blodfattig, magrad, färglös och mest en skugga av en människa ..."

Efter att den unge van Wouwer varit kärnfrisk skrev han som 27-åring från Venedig till sin kusin Sebastian von Bergen i Hamburg att han var sjuk – han hade mycket ont i huvudet och tänderna, hans hjärtklappning och sjukdom blev värre för varje dag. 1604 skrev han från Wandsbek till bokhandlaren Froben i Hamburg att han var sjuk och inte kunde vara med på fester.

1609 nämnde han svår huvudvärk och 1611 skrev han till en god vän att han hade sår på blåsan, gikt, mjältförstopning, hjärtklappning, hosta, feber, ont i hypochondriacis och att han när som helst kunde dö. 1612 skrev han från Tondern till samma vän att han hade svåra smärtor sedan ett år och att han förberett sig med sina vänner på att dö, men naturen hade inte låtit honom dö. Han skrev att han hade vant sig vid detta, att han inte njöt av någon mat längre och att han höll fast sin färdiga själ med gift. Han drack vare sig vin eller öl, svettades ständigt, höll en exakt diet, och om han ändrade det minsta på detta trodde han att han skulle dö av smärta. Det värsta var såret på blåsan som var oläkbart. Därtill kom njurstenen, början till tuberkulos och den ärvda gikten.

Emellanåt lindrade van Wouwer sina smärtor med hjälp av destillatören Saxo Ovens från Tönning, som bryggde honom blandningar efter en Penotis recept.

En apoteksräkning från 1607 och 1609 finns fortfarande i Landesarchiv, den är avbildad. Apotekaren var Henricq Poggwisch.

I Gottorf behandlades han av hovläkaren doktor Steffan von Schönefeldt^[A13]. Under hans sista dagar tillkom en doktor Oldenmann och även hovfrisören Diederich Vicken.

Testamentet

När van Wouwer kände att slutet var nära upprättade han den 16 mars 1612 sitt testament. Det är på 12 sidor och är underskrivet av honom personligen med Johan van Wouwer och försett med hans sigill. Sju vittnen har skrivit under och bifogat sina sigill. Det skrevs klockan 15 på eftermiddagen på hans gård i Schleswig, i förstugan i husets nedervåning. Den offentlige notarien Daniel Sellmer som skickats av kejsaren försåg testamentet med sitt sigill samma dag.

Testamentet innehåller i huvudsak följande punkter:

1. Begravningsarrangemang: En grav ska köpas i domen och om det inte är möjligt i St. Michaeliskirche. Över graven ska läggas en stor sten med en bestämd enkel gravinskrift. Begravningen ska genomföras utan större pompa och ståt. Predikan ska inte hållas av domprästen Georg Rose. Den ska endast nämna hans föräldrar och honom, födda i Hamburg, och sedan endast Guds ord enligt Hiobs text: Jag vet att min förlösare lever. Inget meddelande om hans död till blodsbröder och vänner. Till begravningen ska inget lånas, utan allt köpas. Över kistan ska läggas ett sammetslakan, som sedan hans tre tjänare ska få.
2. Hans bibliotek och böcker tillfaller hertigen men ska bevaras i samma ordning och på en ny plats. Bernd Nobis ska dock först inventera det.
3. En förträffligt lärd man ska färdigställa hans böcker och låta trycka dem och på årsdagen av hans död erinra om honom. För detta ska han årligen få 200 Lübeckmark. Ytterligare en lärd man ska få 100 mark i samma syfte. Dessutom ska 200 mark per år alltid ges till Hamburgs barnhem. Dessutom en liten ersättning till exekutorerna för sitt arbete.
4. Alla skulder på sigill och brev från den 82 demater stora egendomen i Sieversfleth ska betalas. Om möjligt ska Elisabeth Kellinghusen erhålla 500 riksdaler vid sitt bröllop, men lägg omedelbart på ränta. Om hon dör innan hon gifter sig ska räntan tillfalla sängbundna personer.
5. Från egendomen Freesenkoog till Anna^[A14] Kellinghusen 400 mark per år, efter hennes död 200 mark per år till hennes dotter Cillie^[A15] Kellinghusen, efter Cillies död 200 mark per år till hennes syster Elisabeth, efter hennes död ett eftermäle där de efterlevande med namnet van Wouwer alltid ska komma i första rummet.
6. Alla fastigheter i Schleswig till Anna Kellinghusen, förutom de som anges i en förteckning.
7. Kedjor och klenoder ska delas ut till goda vänner i livet.

8. Till Hieronymus Moller den bästa och största gyllene bägaren, till Abel Spieß den näst största och till M. Diederich Vicken en mindre.

9. 100 riksdaler till tjänaren Berendt Nobis, 50 riksdaler till tjänaren Thomas Eßmark, 50 riksdaler till Hildebrand, dessutom de kläder, stövlar, byxor etc. som inte anges i en förteckning.

10. Sälj hästarna och vagnarna för pengar och ge därav 30 riksdaler till kusken Carsten, 20 riksdaler till tjänaren Jürgen Karl, 20 riksdaler till tjänsteflickan och resten till att betala av skulderna.

11. Egendomen Spreng i Bordesholm ska återgå till hertigen. Betala tillbaka investerade pengar, därav en ärlig lön till M. Diederich Vicken, 100 mark till Henrico Lindenbrug, 100 mark till Nicolai Kellinghusen, sedan för att betala skulder och eventuella rester för sängbundna människor.

Till exekutorer utses hans älskade och mycket uppskattade vänner Hieronymus Moller och Abel Spieß, och därefter deras efterträdare. Hertigarna ombeds att vid behov utse dessa.

Arvfördelning: Modern, vid dödsfall hans bröder och barnen till hans syster för ärvda egendomar och ca 5 000 mark från bryggarvet på Huxter i Hamburg. Joachim Kellinghusen blir ägare om han betalar 12 000 mark till arvingarna, dessutom 158 mark huvudstol i Moritz Gagelmanns hus i Hamburg vid Mühlenbrücke, dessutom att ta hand om gården utanför Hamburgs port, vidare enligt förteckningar. En förutsättning för att arva är att förklara för hertigen att testamentet inte bestrids.

Den som inte godkänner testamentet går tomhänt, och dennes andel tillfaller barnhemmet. Om modern tackar nej utesluts alla från eftermälet.

Död och begravning

Kort innan sin död bad van Wouwer hertigen att trösta honom genom att göra ett besök. Men hertigen kom inte och såg honom därmed inte mer levande, för van Wouwer dog den 30 mars 1612 klockan 21.45 på det furstliga hovet i staden. Doktor von Schönfeld^[A16] var närvarande, liksom hovpredikanten Philip Caesar, hovfrisören Diederich Vicken, som hade skött om honom under hans sjukdom, samt kammarmästaren Abel Spieß.

Nästa morgon öppnades och lästes hans testament upp i hertigens, kanslern doktor Laur. Laelius, kammarsekreteraren Hieronymus Mollers och kammarmästaren Abel Spieß närvaro.

Hans anvisningar om begravningen följdes. Enligt den befintliga listan var en Matte Bade^[A17] budbärare. Tio elever bar kistan. Det var två kistor i varandra med sex handtag, över dem låg ett sammetslakan.

Efter gick bland andra kanslern, marskalken Dallwig, Hartinghausen och Jus. Armbecken, dessutom Hieronymus Moller och Abel Spieß som testamentsexekutorer. Dessa fick en riksdaler per person. Dessutom följde 80 elever. Om hertigen var med framgår inte, eftersom listan endast innehåller de som fick pengar. Men det är mycket troligt.

Predikan hölls av hovpredikanten Philip Caesar.

Jordfästningen skedde i ett urgrävt och murat gravvalv i Schleswigs dom. Till gravvalvet krävdes 600 stenar och 10 kg kalk. På den blå täckplattan stod:

Hic sita sunt ossa et cineres Joan Wouweri, obiit XXX. Mart. An. MDCXII

(Här vilar benen och askan av Johan Wouwer, död den 30 mars 1612)

För gravplatsen betalades "Thumbcapitell zu Schleswig" 160 daler. Till ljusen krävdes 7 kg vax, och för brödet, malten, saltet och ölet betalades ca 18 daler.

Gravplatsen var i domen i Schleswig "i fyrkanten för altaret, bort från Kielmannschens stora grav, förbi det lilla altaret, efter Petritür den 13:e graven under den lilla breda gången under jorden". Efter 1848 går den inte längre att hitta, eftersom gravplatserna fylldes igen på grund av ett nytt golv i domen.

Testamentsexekutorer

De testamentsexekutorer han utsåg var alltså till en början hans vänner Hieronymus Moller, råd och kammarsekreterare, och Abel Spieß, kammarmästare.

Moller dog redan 1614 och Spieß 1621. Fram till 1713 var deras efterträdare exekutorer. Efter att hertigdömet Gottorf upplöstes utsåg den danske kungen respektive tjänstemän för Eiderstedt till exekutorer, antagligen eftersom eftermälets mark ligger i Eiderstedt. Tjänstemännens efterträdare var från och med 1865 landsråden i Husum och Eiderstedt. Från och med 1970 slogs sekundärkommunerna ("Kreis") Husum, Eiderstedt och Südtondern samman till en Kreis Nordfriesland, vilket innebär att landsrådet i denna Kreis är ensam förvaltare.

Nedan visas namnen på samtliga exekutorer sedan 1612:

Kammarsekreterare		Kammarmästare	
Hieronymus Moller	+ 1614	Abel Spieß	+ 1621
Kammarsekreterare		Kammarmästare	
Marcus Schwenken		Johann Keding	1634
Kammarsekreterare		Kammarmästare	
Jacob Prußung	1656, 1634	Jürgen Hollmer	1656 + 1697
		Georg Kribel	1695
Kammarsekreterare		Tjänsteman	
Dr Frid. Jügerdt	+ 1686	Justitieråd Jessen	+ 1737
Hinrich Brammer	1695		
Övertjänsteman		Tjänsteman	

Chr. Sehested	1713–1721	Joh. Thomsen, Garding	1738
Övertjänsteman Nic. Frhr. v. Gersdorf	+ 1735	Tjänsteman R. S. Widerholt, Tönning	1757
Övertjänsteman Otto v. d. Luhe	+ 1749	Tjänsteman Chr. Fr. Momme, Tönning	1771
Övertjänsteman Fiedr. v. Reventlow	+ 1752	Tjänsteman Boye Nommels, Tönning	1810
Övertjänsteman Hans v. Ahlefeldt	+ 1761	Tjänsteman Justitieråd Ingwersen	1829–1865
Övertjänsteman Joh. Siegfr. v. Schönfeld	+ 1799	Landsråd L. Frhr. v. Richthofen	–1873
Övertjänsteman Victor v. Levetzow	+ 1826	Landsråd Otto Lempfert	–1874
Övertjänsteman Ernst von Krogh	+ 1848	Landsråd Cay-W. von Rumohr	–1880
Övertjänsteman Chr. G. W. Johannsen	1850–1864	Landsråd Herm. Madlung	–1889
Landsråd Greve L. zu Reventlow	–1899	Landsråd Fr. W. Dierig	–1893
Landsråd Fr. Werner Nasse	–1920	Landsråd Walter Fritsche	–1909
Landsråd Dr Heinr. Clasen	–1933	Landsråd Chr. Frhr. v. Heintze	–1914
Landsråd Otto Hamkens	1933	Landsråd Carl von Dobbeler	1914

Landsråd Fr. von Lamprecht	1936	Landsråd Otto Graf zu Rantzau	1914
Landsråd Werner Kalmus	–1940	Landsråd Dr Dan Graf zu Rantzau	–1919
Landsråd Dr H. von Rumohr	1940	Landsråd Bic. Chr. Reeder	–1932
Landsråd Fr. W. Jenetzky	–1941	Landsråd Dr Heinr. Clasen	–1933
Landsråd Dr Aug. Fröbs	–1944	Landsråd Otto Hamkens	–1938
Landsråd Dr August Kuhn	–1945	Landsråd Dr Hg. von Rumohr	–1945
Landsråd Kurt Tönnies	1945	Landsråd Karl Wolff	–1946
Landsråd Dr Franz Suchan	–1947	Landsråd Bernh. Grage, Bauer	–1950
Landsråd Reinh. Borzikowsky	–1967	Landsråd Dr Kurt Bähr	–1969+
Landsråd Dr V. Wolfsteller	–1970		

– Från 1970 endast landsråd Dr Klaus Petersen –

Testamentsinstruktionerna

Testamentsexekutorerna följde testamentsinstruktionerna.

De sammetslakan som under begravningen låg över kistan tillföll hans tre tjänare.

Hans bibliotek katalogiserades av hans tjänare Berndt Nobis innan det överlämnades till hertigen. Signaturerna är tydliga än idag: W.H. och W.Th. – Wouwer-historia och Wouwer-teologi. I de två äldre ämneskataloger som finns kvar i Kiels universitetsbibliotek kunde bibliotekstjänstemannen Mercken hitta signaturen "W.Th." fler än 400 gånger och "W.H." 56 gånger. Majoriteten av böckerna härstammade från 1500-talet.

Till följande lärda män som erinrat om honom på hans dödsdag har följande bevisligen betalats:

1657 till Nicolaus Joh. Kruse 40 daler

1658 till Samuel Voß 200 Lübeckmark

1667 till Adam Olearius,

hertigens bibliotekarie 66,32 daler

Även följande har erinrat om honom:

1618 Geverhard Elmenhorst, hans vän

1674 Georg Schröder

1706 Andr. Ludw. Königsmann i Schediasimate

Marken på 82 demater i Sieversfleth såldes 1614 till hertigen för att betala av skulder. Den inbringade 5 560 riksdaler.

För Elisabeth Kellinghusen sparades 500 riksdaler med ränta. Räntan per år var 6 procent. 1629 hade summan ökat till 850 riksdaler. 1635 gifte hon sig med en G. von Zeist och fick den aktuella summan utbetald.

Modern Anna Kellinghusen fick fram till sin död 1639 400 mark per år, till en början med vissa problem, antagligen eftersom arrendena från Sieversfletherkoog på grund av översvämning inte hade betalats till fullo. Cillie fick inget mer, eftersom hon dog ogift redan i juni 1638. Därför fick hennes syster Elisabeth som utlovat 200 mark efter 1639.

Föremålen, kläderna osv. samt de gyllene bågarna torde också ha delats ut.

Även tjänarnas ersättning torde ha betalats ut till fullo, för i begravningslistan anges betalningarna till tjänsteflickan Anke och tjänaren Jürgen Karl samt tillgodobetalningen på 20 riksdaler till tjänaren Hildebrand.

De båda läkarna Schönfeld och Oldenmann samt hovfrisören Diedr. Vicken fick 40 riksdaler var.

Hans mor och bröder bestred inte testamentet. Hans mor blev ägare till de ärvda egendomarna. Hon blev också ägare till bryggarvet i Hamburg på Huxter eftersom Joachim Kellinghusen inte kunde uppbringa nämnda 12 000 mark. 1613 överlämnade hon gårdsmarken utanför Schartor till sin son Nicolaus, som sedan sålde den 1619.

Från punkt 5 i testamentet uppstod efter att testamentets övriga punkter arbetats av eftermälet, som finns kvar än idag.

Eftermälet

Den aktuella passagen i testamentet lyder:

”Efter hennes (Elisabeth Kellinghusens) död disponeras pengarna ovan enligt mina instruktioner nedan och ska såväl med hela ökningen som judisk tid tas in och bevaras av de berörda sända och hållas enligt följande: att den berörda egendomen grundar och skapar evigt liv, på detta sätt: När någon i min familj eller av mina efterlevande av manligt kön som bär mitt namn på grund av avbruten näring eller annan omständighet utan egen skuld blir fattig ska han få stöd och hjälp av dessa. [A18]

Efter att samtliga punkter i testamentet hade uppfyllts lades alla inkomster från arrendena ihop och utgjorde efter avdrag av de löpande kostnaderna grunden för eftermälet. Det torde ha varit efter 1640, för Anna Kellinghusen dog först 1639, och sedan fick hennes dotter Elisabeth 200 mark per år. I årsberättelsen för 1657 dyker för första gången 100 riksdaler för studenter upp, sedan sista gången 1667. För andra syften än studiesyften verkar inte ha sökts. Från och med 1668 betalades det årliga överskottet till hans tre närmaste släktingar i rakt nedstigande led.

Under decenniernas lopp blev det allt svårare för exekutorerna att hitta dessa. Det kom klagomål, så att den danske kungen ingrep 1729, 1733 och till sist via sin överdomstol på slottet i Gottorf den 24 november 1758. Därefter skulle överskotten delas in i fyra delar efter stammarna och fördelas bland de efterlevande. Stammarna utgjordes på den tiden av de fyra bröderna Sebastian, Johann, Hans eller Hans Sebastian och Jürgen. Om en stam dog ut skulle dess andelar övergå till de andra stammarna. De 300 mark som avsågs för lovskrifter försvann.

Så var det till och med 1959. Det blev allt svårare att hitta stammarna och understammarna med sina efterlevande. Vissa förbindelser avbröts till exempel eftersom de efterlevande utvandrade från Europa och inte hördes av mer. Dessutom blev andelarna per person allt mindre eftersom stammarna blev allt bredare. Dessutom var eftermälet från och med 1925 tvunget att betala organisationsskatt, som till sist uppgick till 45 procent av nettoöverskottet. Andelarna 1959 uppgick i några fall till endast 15,28 D-mark.

För att undvika de höga kostnaderna bestämde sig de båda exekutorerna för att i enlighet med skatteriktlinjerna omvandla eftermälet till en välgörande stiftelse, vilket innebär att utbetalningar endast får göras till efterlevande med behov. Det var till en början just vad van Wouwer hade avsett. Men på den tiden kom ju inga ansökningar.

Från och med 1960 godkände skattemyndigheterna alltså eftermälet som välgörande och sedan också som allmännyttigt. Det innebär att vare sig organisationsskatt eller förmögenhetsskatt måste betalas och att därmed högre summor kan betalas ut, men endast efter ansökningar – så att behovet kan kontrolleras. Gränsen ligger vid socialbidragets tredubbla riktmärke, och påslag tillkommer för

ålder, sjukdom och även hyran. Varje år inkommer 20–30 ansökningar, och knappast någon måste nekas.

Eftermälets inkomster kommer från arrendet av marken i Sieversfletherkoog, som för tillfället är 294 781 hektar, och i Freesenkoog, 316 610 hektar, samt några värdepapper.

Medan marken i Sieversfletherkoog har varit lika stor under århundradenas lopp har den ändrats i Freesenkoog. Det har byggts försvarsvallar, och dessutom har dagens riksväg dragits genom marken. Den bro som behövs för detta har bl.a. Theodor Storm kontrollerat.

På grund av det skattemässiga godkännandet var man tvungen att formulera stadgar, som avbildas här.

Kontrollen över eftermälet har delstaten Schleswig-Holsteins inrikesminister i Kiel, som också godkände omvandlingen.

Kvar att reda ut är frågan vilka de efterlevande är. Eftersom Johan van Wouwer var ogift och inte hade några barn innebär de efterlevande brodern Sebastians avkommor, för hans bror Nicolaus hade endast en dotter, som dog i ett kloster i Hamburg.

Pastor E. Bruhn påstod i sin tidsskildring om Koldenbüttel att arrendeinkomsterna betalas till de efterlevande till de utomäktenskapliga barn som van Wouwer fick med sin hushållerska. Det är inte sant! van Wouwer hade inga utomäktenskapliga barn – hans hushållerska var som sagt Anna Kellinghusens dotter Cillie. Till denna Cillie testamenterade han inget. Dessutom har han inte efterlämnat något till sina påstådda barn. Om han hade haft några, hade han tagit hänsyn till dem. Och dessa hade trätt fram senast när betalningarna från hans eftermäle började. Men de enda som trädde fram var de efterlevande till Sebastian van Wouwer, som flyttade till Sverige. Där dog han 1615.

Olika omdömen om honom som person

Till sist torde det vara lämpligt att notera omdömen från lärda män från van Wouwers tid, men även några röster efter hans död, både positiva och negativa. Läsaren får döma själv.

Justus Lipsius skrev 1599 till van Wouwers namne:

”Jag har alltid uppskattat hans ödmjukhet och ärlighet, och när jag såg honom för första gången för nio år sedan i Hamburg berömde jag alltid hans begåvning. Må han leva, växa och överta ljuset från oss som redan är trötta på denna bana – jag anförtror honom gärna bedömningen.”

Joseph Scaliger kallar honom

”... en i väsendet av sin karaktär och bildning mycket uppskattad yngling”

och berömmer honom i ett brev till Elmenhorst:

”Jag vore mycket förvånad om man i detta ärende kunde göra något bättre än den vars ålder och erfarenhet vida överträffar din.”

Om hans karaktär och bildning säger han en annan gång:

"Ingen är mindre obildad och oslipad än van Wouwer; han är mindre obildad än varje gallier eller italienare."

Ändå skrev han en gång även

"att denne är en stor vindflöjel och plagiatör".

Isaac Casaubon kallar honom 1604 till Peter Scriverius

"en mycket bildad ung man"

och 1613 till Joh. Wittent:

"Vi blev ledsna när vi nyligen hörde att Johan v.W., din gamle kamrat, har lämnat oss. I honom har vetenskapen förlorat en stor man."

Paulus Merula skrev efter hans död:

"Den bildade unge mannen J.v.W., som uppfostrats och valts ut noggrant av Apollo och musorna, var för mig mycket värdefull på grund av de särskilda studier som han flitigt drev framåt."

Dominus Baudius skrev 1605 till bröderna Puteani:

"Enligt min mening överträffar v.W. alla medborgare i sin hemstad vad gäller goda egenskaper, lärande och begåvning. Naturligtvis har han även brister, för ingen föds utan sådana. Men hans goda egenskaper är i tydlig majoritet, och av dessa är mästarestycket den stora andliga kraften, som han inte erhöill på grund av plagiat och som han endast har sin medfödda begåvning att tacka för."

Till Alb. von Vechte kallar han honom en ojämförlig man, han uppskattar ingen levande människa mer och han vill bevara vänskapen med honom länge. Men han kritiserar också hans äregirighet och längtan efter berömmelse.

Andreas Schottius ser honom som en man som har god kunskap även om de svåraste vetenskaperna.

Daniel Heinsius skrev 1614:

"Om någon någonsin har beundrat van Wouwers talanger, hans skarpa och gudomliga förstånd, hans makalösa omdöme, hans storsinhet och det faktum att han inte bara var en lärd man, utan även på furstarnas hov och i mycket svåra tjänstepositioner var lika bra som alla som endast hade denna uppgift, så är det jag."

Jacob Lectius kallar honom en politiskt mycket begåvad man.

Nicol. Rigaltus kallar honom en utomordentligt lärd man med mycket säkert omdöme.

Caspar Scioppius:

"Må Gud vilja att denne unge man finns bland oss så länge som möjligt."

Joh. Huswedel säger i ett epigram med anledning av hans död och hans hemstads otacksamhet att han nått det eviga anseendet av ett odödligt rykte bland de lärda och diktarna.

Joachim Vagetius sa följande om honom:

”På Gottorf gick J.v.W. bort alltför tidigt, född i Hamburg, en man med ovanlig begåvning och så stor lärdom att han utan tvivel var nummer ett bland de lärda under sin tid.”

För Caspar Danckwerth är han

”en bland de lärda berömd och när det gäller gamla skribenter bevandrad man.”

Samuel Reyher kallar honom 1682 i Kiel vårt århundrades berömde ”Varro” och en känd historieskrivare.

Conrad Sam. Schürtzfleisch kallar honom en lärd man som kände till alla skrifter och grekernas kultur totalt.

Christoph Gräfius berömmar hans kunskaper i det hebreiska språket.

Joh. Moller bedömer i sin Cimbria Literata:

”För mig var han både den främste av hertigens män på Gottorfs hov och den lärdaste av de bildade männen i Cimbrien, men också en man som stack ut både på grund av sina goda och sina dåliga egenskaper.”

Friedrich Lindenbruch, som bland de lärda var van Wouwers störste fiende, sa 1613 till Janus Gruter:

”Vid Gud är det bra att Guliemus ciceron har befriats ur de tjuvaktiga händerna på mannen med det skällande namnet; för vid en sådan författare kom inget gott ur hans mun, endast det som stulits från andra och som han utgav som sin andliga egendom.”

Och han sa 1616 till Morhofius:

”Jag är mycket tacksam för att du skickade mig van Wouwers brev. Brevbäraren kan inte ha haft mycket att bära på, för med denna lektyr blir ingen mer lärd eller bättre ... Han behärskade perfekt konsten att kopiera främmande skrifter, lägga till något nytt och sedan formulera dem annorlunda och utge dem som egna verk ...

Hebreiska förstår han inte alls, egentligen har han inte ens läst de författare som han berömmar. Om geografi kunde han också praktiskt taget ingenting ...

Om det verkligen finns något tecken på viss kunskap fick han den utan tvivel i Italien, där han lyssnade uppmärksam på de lärda och antecknade alla betraktelser ...”

Nicol. Heldvader kallar honom en köpmansson från Hamburg och en för all del inte ofin romersk prästparasit.

Burch. Gott. Struve kallar honom 1705 för all del en lärd man, men utan karaktär, som törstade efter berömmelse och försummade tron och egentligen var utan tro. Senare ansåg han honom vara en

ateist och kallade honom en man utan karaktär som törstade efter berömmelse och inte brydde sig om tron, eftersom det för honom inte fanns några andra värden än bildning och lärdom.

Theod. Jansonius beskylld honom för plagiat.

Professor Jac. Thomas i Leipzig försvarade v.W. mot plagiatanklagelserna och tillbakavisade dem i förordet till den nya utgåvan av "Polymathia" 1665.

Angående dessa plagiatanklagelser skrev Jac. Casaubon 1604 till Peter Scriverius:

"Nyligen blev jag glad när jag såg att J.v.W., den ytterst bildade unge mannen, hade bearbetat delvis samma ämnen; ännu gladare hade jag blivit om han hade tagit hand om allt som vi bearbetade, så att vi hade haft möjlighet att slippa detta arbete."

Källhänvisningar

Staatsarchiv Hamburg:	GS. 9, Erbebuch St. Nicolai, St. Michaelis, St. Petri, St. Catharina Släkttavlor van der Wouwer Firma Nicolaus van den Wouwer Utdrag ur rikskammarrättsakten W 8 Brev till Sebastian von Bergen och van Wouwer Testamentsbok Hamburgs barnhem Slott Wandesbeck 1604–1612 Gudavåningar i Hamburg 1582–1907 Familjen Kellinghusens historia –1919– Avhandling om ansökning i Hamburg –D 17– Livsberättelse av okänd –avbruten–
Landesarchiv Schleswig:	Nämnderedovisningar 1610–1612 Dokument 169/50a och avd. 7: 273–275, 224, 231, 3069, 3175
Kreisarchiv Husum:	Dokument A 2/138 Dokument Tetenbüll 30 + 31, Koldenbüttel 35, 39 +90 Urkundesbok Husum (Stadtarchiv nr 1315)
Stadtarchiv Friedrichstadt:	Dokument om holländare i Friedrichstadt
Niedersächsisches Staatsarchiv	

Aurich:	Förhandlingar med Emden
	Anställning och brev till Frantius Rep. 4DIII C nr 19
Ostfriesische Landschaft Aurich:	14 översikter Nicolaus van Wouwer och barn
Kungliga biblioteket Köpenhamn, handskriftsavdelningen:	Olika brev från och till van Wouwer
	Anteckningar w/Lectiones ad Lactantii
	Anteckningar w/ Sidon Appollinar
Herzog-August-Bibliothek	
Wolfenbüttel:	Brev till Joh. Kirchmann och Fr. Lindenbruch
	Anteckningar om Aulus Gellius
Staats- und Universitätsbibliothek	
Hamburg:	Handschriftssamling 102
	Vita Johannis Woweri av G. Elmenhorst 1618
Kungliga biblioteket Bryssel:	Släkttavlor ur fonderna Houwaert och vapen HS II 6539 + 6596
	Borgbrev från provinsen Antwerpen (från de Schakel 1949)
Bibliotheek der Rijksuniversiteit	
Leiden:	Inskrivning 1593–1597
Centraal Bureau voor Genealogie	
Den Haag:	Ur Le Parchemin årgång 1937, s. 202
	Ur Brabantica Bryssel årgång 1971, s. 1170
	Ur De kl. Meierij årgång 1965, s. 24
	Ur L'intermediair årgång 1950, s. 144
Källor och forskning om Schleswig-	
Holsteins historia:	Band IV, s. 207ff, band V, s. 253FF
Zeitschrift für Schleswig-	
Holsteinische Geschichte:	Band 19, 36, 67, s. 406, 61, s. 110, 69, 78, 74, s. 207, 75
Die Heimat:	Årgång 1951, s. 78ff, 223, 303

	Årgång 1954, s. 241
	Årgång 1959, s. 156
	Årgång 1944, s. 215
Zeitschrift der Gesellschaft für	
S.-H.-Lauenburgische Geschichte:	Band 9, s. 216
	Band 36, s. 271ff
	Band 19, s. 20 + 21
	Band 69, s. 29ff
	Band 78, s. 50ff
	Band 107, s. 60ff
Nordelbingen:	Band 8, s. 224ff
	Band 21, s. 174
	Band 33, s. 111
	Band 25, s. 51
	Band 42, s. 234ff
Jahrbuch für Landeskunde:	Band 8, s. 158ff
Archiv der S.H.-Lauenb.Gesellschaft	
für vaterländ. Geschichte:	Band 8/band 19, s. 158
Kirchengeschichte:	2 R 8, s. 57ff
Hamburgische Geschichts- und	
Heimatblätter:	Årgång 1956–1961
Mitteilungen des Vereins für	
Hamburgische Geschichte:	Band VI 1893–1897, häfte 3, årgång 1886 februari
Beiträge zur Schleswiger	
Stadtgeschichte:	Häfte 10, s. 17ff (renovering av domén)
Sønderjyllands Aarbøger:	Årgång 1927, s. 168
	Årgång 1960, s. 81ff +98 (Gregersen)

Bilaga till Eiderstedter Nachrichten:	Från 1932
Meddelanden från Posten:	Om res- och postvägar
Vlaamse Vereniging voor	
Familienkunde:	Vapen Joos van de Wouwere
Allgemeine Deutsche Biographie:	Årgång 1898, s. 220
Schleswig-Holstein. Biographisches	
Lexikon:	Band 4, s. 241, årgång 1976
Lexikon für Deutsche Geschichte	
Ecyclop. Britannica	
Petit Larouse	
Novuelle Biographie generala	
(Frankrike):	Sidan 841
Biographie Nationale de Belgique:	Sidan 400
Dans biogr. Leksikon:	Sidan 318
Lexikon der hamburgischen	
Schriftsteller av H. Schröder:	Årgång 1883, 4510
Allgemeines Gelehrten-Lexikon av	
Jöcher:	Årgång 1751, s. 2079
Großes vollst. Universal-Lexikon av	
Zedler:	Årgång 1749, band 59, s. 572ff
Hamburgisches Staats- und	
Gelehrten-Lexikon av Zedler:	Årgång 1739, s. 434
Genealog.-histor. Adelslexikon av	
Gauhen:	Årgång 1740, s. 1352
Neues allgem. deutsches	
Adelslexikon av Kneschke:	Årgång 1930, band 6, s. 246ff
Meddelanden av den berömde lärde	

mannen von Niceron/Baumgarten: – 1752 – band VI, s. 108ff

Diarium Biographicum av

Henning Witte: – 1688 –

Dictionnaire historique et critique av

Bayle/Gottscheden: – 1744 – s. 517

Hamburger Ehrentempel av

Nicol. Wilckens: – 1770 – s. 599ff

Cimbria Literata av Joh. Moller: – 1744 – band 1, s. 747 och band III, s. 652ff

Författare:[A19]

Gravsten i Falkonskyrkan i Antwerpen

Hans sigill

Utdrag ur inskrivningsböckerna på universitetet i Leiden, 1593

Titelsida i hans viktigaste verk, 1604

Brev från Johan van Wouwer till Fr. Lindenbruch i Hamburg på latin

Brev till hans kusin Sebastian von Bergen i Hamburg på tyska

Apoteksräkning för van Wouwer

Livsmedelsräkning till van Wouwer

Räkning från bokhandlaren Frobenius i Hamburg till van Wouwer

Hertigen Johan Adolf av Gottorf, 1601

Okänd målare, Gripsholms slott

Hertiginnan Augusta av Gottorf, 1601

Okänd målare, Gripsholms slott

Gottorfs territorium på 1600-talet

Sista sidan i hans testament

Stadgar för van Wouwersches Vermächtnis från den 26 januari 1976, sedan från den 20 augusti 1979

Eftermälet har upprättats baserat på Johan van Wouwers testament från den 16 mars 1612. I enlighet med § 20, stycke 1, i lagen om juridiskt giltiga stiftelser i den civila lagstiftningen (stiftelselagen) från den 13 juli 1972 (GVOBl. Schleswig-Holstein, s. 123) antas följande stadgar, som ersätter stadgarna från den 7 december 1959 i versionen från den 21 april 1970:

§ 1

Namn, säte och juridisk form

Eftermälet är en juridiskt giltig familjestiftelse i enlighet med den civila lagstiftningen och har namnet:

”van Wouwersches Vermächtnis”.

Stiftelsens säte är Husum, Kreishaus.

§ 2

Stiftelsens syfte

Eftermälet eftersträvar från och med den 1 januari 1979 endast och omedelbart välgörande och allmännyttiga syften i enlighet med §§ 52 + 53 i utdelningsordningen från den 16 mars 1976, och i följande ordningsföljd:

1. Stöd till alla efterlevande, under förutsättning att de är behövande.
2. Årlig betalning till Hamburgs barnhem –staden Hamburgs ungdomsmyndighet–.
3. Belopp som inte använts till 1. och 2. ska användas för andra välgörande och allmännyttiga ändamål.

Stiftelsen uppfyller sitt syfte med hjälp av inkomsterna från stiftelsens förmögenhet och bidrag från tredje part. Det årliga överskottet får endast användas för stadgeenliga syften. Stiftelsen får inte stödja någon person med hjälp av administrationsutgifter för andra syften än stiftelsens syften eller via orimligt hög ersättning.

§ 3

Förmögenhet

Stiftelsens förmögenhet består av mark i Freesenkoog och i Sieversfletherkoog, för tillfället ca 55 hektar, samt av värdepapper med fast ränta. Marken ska arrenderas i minst 6 år.

Lämpliga personer ska utses att kontrollera marken.

§ 4

Stiftelsens styrelse

Stiftelsens styrelse och enda organ är landsrådet i Kreis Nordfriesland. I den händelse att detta inte accepterar eller avsäger sig posten utser den myndighet som ansvarar för att kontrollera stiftelsen en annan person till stiftelsens styrelse under en övergångstid.

Styrelsen beslutar i alla frågor som rör stiftelsen. Den representerar stiftelsen juridiskt och civilt.

Styrelsen kan för att avlastas utse en lämplig person till verkställande direktör och ge denna person i uppdrag att sköta den löpande administrationen.

Styrelsen har rätt till ersättning för de nödvändiga utgifter som uppstår som följd av dess handlingar för stiftelsen. Som ersättning för dessa utgifter kan den även bevilja sig ett fast arvode.

§ 5

Verkställande direktör

Om en verkställande direktör är utsedd ska denne följa styrelsens anvisningar för utförandet av de uppgifter som han/hon anförtrotts med. Den verkställande direktören är ingen särskild representant i enlighet med § 30 BGB.

Den verkställande direktören har rätt till ersättning

§ 6

Ansökningar och beslut om utdelningar

Stödet i enlighet med § 2, punkt 1 är bundet till ansökningar. Ansökningarna måste ha inkommit till stiftelsen i Husum, Kreishaus, varje år senast den 30 juni. Om de inkomna ansökningarna beslutar styrelsen inom ramen för stadgarna enligt egen bedömning. Styrelsen ska i första hand ta hänsyn till de efterlevande som är släkt med instiftaren och har hans namn.

Styrelsens beslut kan inte överklagas.

§ 7

Verksamhetsår

Verksamhetsåret motsvarar ett kalenderår.

§ 8

Ändring av stadgarna

Styrelsen kan ändra stadgarna. Ändringarna måste godkännas av kontrollmyndigheten. Ändringar i § 2 måste dessutom godkännas av den ansvariga skattemyndigheten.

§ 9

Stadgarnas giltighet

Stadgarna börjar gälla i och med kontrollmyndighetens godkännande.

Husum, den 20 augusti 1979

VAN WOUWERSCHES VERMÄCHTNIS genom. dr Klaus Petersen